

А Н Д Р И Ђ Е В И Н С Т И Т У Т

ИСТОРИЈСКЕ СВЕСКЕ

Андрићград, јул 2016.

Број 31

ПРВА СРПСКА ДОБРОВОЉАЧКА ДИВИЗИЈА У БОРБАМА У ДОБРУЦИ 1916. ГОДИНЕ

Борци Српске добровољачке дивизије у Русији (фото збирка Војног музеја у Београду)

ISSN 2303-5293

О СПОЉНОЈ ПОЛИТИЦИ КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ У ВРЕМЕ УСТАВОБРАНИТЕЉА

Испитивањем спољне политике уставобранитеља у периоду до револуције 1848. године може се већ на први поглед уочити да су најзначајније место у међународним односима Кнежевине Србије заузимали њени односи са Русијом. За нову српску владу успостављање пријатељских веза са руским двором било је од прворазредног значаја. Добри односи са Русијом могли су утицати на учвршћивање положаја уставобранитељске владе и самим тим обезбедити њен даљи опстанак на власти. Напротив, продубљивање неспоразума са моћном словенском царевином, заштитницом православних Словена у Турској, могло је, посредно или непосредно, довести до одласка „уставоваца“ са политичке сцене. Имајући у виду ову чињеницу, политички врх уставобранитеља, у коме је било више искусних дипломата на челу са Аврамом Петронијевићем¹, чинио је велике напоре да усагласи своју активност са потребама које је наметао постојећи однос снага великих сила.

У складу са својим настојањима да допринесе успешности рада новоусpostављене српске власти, Теодор Павловић², као симпатизер уставобранитеља из Угарске, и као уредник наглашено опредељен и заинтересован за политичке теме, трудио се да путем својих „Сербских народних новина“³ прати догађаје који су били у вези са спољнополитичким положајем Србије, а

који су могли да утичу на тренутна или будућа збивања у њој. Истовремено, он је покушавао да написе у „Новинама“ издигне изнад нивоа обичне хронике, па је већину објављених вести допуњавао коментарима, одјечима, размишљањима и предлозима својих сарадника из Аустрије и Србије, а често их је и сам писао. Простор свог листа намењен политичким коментарима уступао је лидерима уставобранитеља, где се као најпозванији својим написима најчешће јављао управо Петронијевић.

Крајем четрдесетих година XIX века, на самом почетку излажења „Новина“, прилоге у њима обележило је похвално писање о Русији и њеној политици према Србији, будући да је и однос ових држава тада био пријатељски. Међутим, како је ово стање „идиле“ у српско-руским односима трајало кратко, и „Новине“ су почеле да мењају свој став.

Прве пукотине у односима Русије и уставобранитељске Србије јавиле су се већ 1841. године, када су чланци „уставоваца“ били принуђени, због сукоба са кнезом Михаилом, да напусте земљу. Следећи промене које су пратиле руско-српске дипломатске везе, уредништво пештанских „Новина“ прилагођавало је текстове новонасталој ситуацији. Управо стога, у часу када је, на инсистирање Русије, Порте и Аустрије, већина уставобранитеља, изузимајући Тому Вучићу-Перишићу⁴, Илију Гарашанину⁵ и Стојана Симића⁶, добила могућност да се врати у Србију, сарадник „Новина“, очигледно нездовољан развојем догађаја, пропратио је актуелно

1 Аврам (Баја) Петронијевић (1791–1852), политичар, вођа уставобранитеља, саветник кнеза Михаила Обреновића, председник владе, министар иностраних послова Србије.

2 Теодор Павловић (1804–1854), правник, први секретар Матице српске и уредник њеног „Летописа“. Уредник и издавач „Сербског народног листа“, „Сербских народних новина“ и алманаха „Драгољуб“, новинар, публициста, писац и преводилац. Политички активан као противник Милоша Обреновића и његове апсолутистичке владавине, истовремено ватрени карађорђевићевац и присталица владавине уставобранитеља у Кнежевини Србији.

3 „Сербске народне новине“ излазиле су у Пешти од 1838. до 1848. године. Поред вести из политичког живота доносио је и прилоге из историје и књижевности.

4 Тома Вучић-Перишић (1788–1859), политичар, вођа уставобранитеља, министар војни, члан Државног савета.

5 Илија Гарашанин (1812–1874), српски државник, уставобранитељски првак, министар унутрашњих послова. Писац *Начертанија* (1844), којим је поставио темеље српске спољне политike.

6 Стојан Симић (1797–1852), уставобранитељски политичар, председник Државног савета. Близак пријатељ Т. Павловића.

политичко сање речима: „Консул Руски био је лане на страни Вучића, Петронијевића и остали с њима; а сад? Сад се не зна, шта он хоће, или шта жели, да са Србијом буде. На сваки пак начин види се, да је политика руског двора, замешатљства турске на своју корист употребити [хтела] [...] Ал' Сербијанац воле и туђина служити, него робовати, ма и своме било”⁷. У наредним бројевима исти сарадник је покушао да објасни политику Русије према Кнежевини. Сматрао је да је најважнији циљ руске империје слабљење Турске, и у складу с тим циљем одређивана је њена политика према Србији; у исто време, личности које су се учстало мењале на њеној политичкој сцени биле су, у очима руске дипломатије, само лутке, према којима се ова односила зависно од њихове спремности да јој служе⁸. На исти начин објаснио је свргавање кнеза Милоша, а непосредно потом и пад уставобранитеља у руску немилост, иако су управо они највише допринели Милошевом обарању⁹. Огорчење према Русији преточио је у закључак који је био упућен првенствено русофилима: „Ако ништа друго, то [превртљиви став Русије према Србији] ће једно добро за собом донети, што ће капнути коју ледену кап на гдикоје теме, кога мозак је русољубијем превећ ужежен”¹⁰. Да би употпунило своје

виђење руско-српских односа, и дао му жељену тежину, изнео је следеће предвиђање: „И ако се кадгод вопрос самосталности србске покренуо буде, лакше ће бити Сербији опростити се терета Турског, него пријатељства Руског”¹¹. Убрзо потом уследио је одговор „Србина из Србије”, по свему судећи ватреног русофила. Поричући претходно наведене констатације, он је истицао да „Сербија без руске помоћи и без руског трактата не би могла постати Књажевство, него би и данас била само турски пашалук”¹².

Нови значајан моменат у односима Русије и уставобранитеља настао је после Вучићеве буне, крајем августа и почетком септембра 1842. године. Русија, која је показала наклоност према кнезу Михаилу, чију је спољнополитичку активност у потпуности подржавала, нашла се затечена променом режима у Србији. Пошто је њена влада била убеђена да је преврат извршен са одобрењем и подршком Порте, она се показала као одлучан противник нових српских власти. Одмах после завршетка Буне, руски конзул Вашченко¹³ изјавио је турским представницима у Београду да не одобрава насилен поступак уставобранитеља и не признаје право српском народу да бира кнеза пре него што се постигне споразум између Русије и Порте¹⁴. Уставобранитељи, свесни колико би штете по њихово учвршење на власти могао имати негативан став Русије, трудили су се, у почетку, а нарочито до објављивања Берата којим је Александар Ка рађорђевић потврђен за кнеза, да јавно покажу како руска влада није противник новог режима¹⁵. У својим манипулацијама и обмањивањима

7 СНН, бр. 55, 13.VII 1841, 219. Неколико месеци раније, тачније у марта 1841. године, Србијом је почела кружити пасквила уперана против Русије и њених представника. Творац пасквила назвао је Вашченка „поганим”, док је барона Ливена окривио да је примио мито од Обреновића. Између осталог, Русији је присао кривицу за пропаст Србије 1813. године, као и за Ка рађорђеву смрт. Предвиђао је да ће уставобранитељи пасти „на срамоту Русије и царева, а на штету Турције...” (Ј. Продановић, *Историја политичких странака и струја у Србији*, књ. I, Београд 1947, 149).

8 СНН, бр. 92, 11.XI 1841, 366–367. У наставку текста о руском ставу према Србији и Србима, изнео је следеће мишљење: „Ја признајем, да Рус воле Србиња, но као Господар слугу, у ком је уверен да ће скоком, како онај оком”.

9 СНН, бр. 94, 27.XI 1841, 372. При резимирању српско-руских односа, осврћући се на став кнеза Милоша према Русији, Павловић ми одаје признање и каже: „Непоњатно је, како је Књаз Милош поред свог непросвешченија кроз све завесе братства, православија [...] проникнуо, и од Севера ребрио: и у том натезању пукao конац његовог битија; сва доција појављенија: издавање, рушење устава то су биле маленкости; то се пре откинуто клупче само ваљало, док се није до краја извило...” (СНН, бр. 92, 11.XI 1841, 366).

10 СНН, бр. 94, 27.XI 1841, 372. Настављајући своју осуду, он се следећим речима изразио о Србима, симпатизерима Русије: „Не могу рећи, да такви много има у овом народу, а још мање, да су то главе, које ствари разумевају; но тек да их има, који

тако умствују, да би човек помислити морао, да би они волели, да стара Сербија онако постане Губернијом Руског Царства, као што је Нова, и Србљи овдешњи онако Русима, као што су ондешњи”.

11 СНН, бр. 92, 11.XI 1841, 367.

12 СНН, бр. 4, 18.I 1842, 14. На примедбу да Русија све што чини, чини ради личне користи, он је одговорио: „...то се не може са свим одрећи; јер, кад се ствар управо разсуди, на овоме свету нико ништа нечини без своје користи. Јели дакле право и паметно, што онај, који мени у невољи добро чини, и сам у томе неку корист налази, да му ја будем неблагодаран, да га ружим или против његова благодејанија протестирам?” (Исто, 15).
13 Герасим Васиљевич Вашченко, руски конзул у Србији (1838–1843).

14 Д. Страњаковић, *Вучићева буна 1842. године*, Београд 1936, 143.

15 Н. Попов, *Србија и Русија од Кочине крајине до Св. Андрејевске скупшине*, Београд 1870, св. 3, 162–163.

српске јавности ишли су толико далеко да су путем пештанској „Новини” пренели вест како је руски кабинет осудио поступање свог конзула приликом најновијих догађаја у Србији¹⁶. Тврдили су да је руски конзул од свог кабинета добио оштар прекор зато што је са другим конзулима потписао колективну ноту, и како је наведено, „сотим показао, да отношения између Русије и Сербије не познаје”¹⁷. „Овај прекор”, закључује дописник, „показује [...] онај пут, којим ће Русија у вопросу садашњих дела Сербије поступати”¹⁸. У ствари, био је тачан само део објављене вести. Вашченку јесте стигао укор из Петрограда, међутим, он је уследио стога што је протест потписао заједно са осталим конзулима, а не самостално, чиме се ставио у ранг представника сила без уговореног права надзора над српским пословима¹⁹, а не зато што његов поступак није био у складу са благонаклоношћу политике руске владе према Србији, како су аутори написа желели да прикажу²⁰. Ипак, вештином уставобранитеља, и очигледно уз помоћ Павловића као уредника „Новина”, српске власти успевале су да по њих у потпуности неповољне информације преиначе и саопште читаоцима као вести које су им ишли у прилог и које су се поклапале са њиховим дневнополитичким потребама.

Још очигледнији пример метода пропагандне борбе којима су се служили уставобранитељи везан је за мисију барона Ливена²¹ у Србији, крајем новембра 1842. године, организовану ради прикупљања обавештења о приликама у земљи²². Већ од самог доласка јасно се могла уочити затегнутост која је владала између српских власти и представника Русије. Ливену приликом доласка није приређен званичан дочек²³, а

за време боравка у Београду сусрео се само једном са Вучићем и Петронијевићем, и то код Ђамил-паше²⁴, када је одлучно изјавио да неће признати промену на српском престолу. Поред тога, проучивши оптужбе српске владе против кнеза Михаила, Ливен је дошао до закључка да су сви њени наводи били неистинити или претерани. Своју критику оптужнице доставио је у Петроград, свом министру иностраних послова, грофу Неселродеу²⁵, као и српској влади. Упркос томе, искривљујући чињенице, уставобранитељи су покушали да спрече да истина доспе до јавности. Због тога је, обавештавајући о Ливеновом боравку у Србији, Павловић у „Новинама” објавио чланак следеће садржине: „Барон Ливен бавио се у Београду више дана [...] Том је приликом Правленије србско познао и тежење његово. Он је увидио, да Србљи у последњи догађаји нија мање законе земаљске и Устав повредили нису; но напротив мир и поредак, земљи најнужнији, увели су, Устав утврдили [...] а к томе ни једно обvezатељство своје ни према Порте, ни према Русије покровитељице повредили нису. Он је нека настављенија из Цариграда чекао, но то му је највећима жао било, што та нису дошла, и тим новоизбраном Књазу званично подворење учинити није могао...”²⁶. Уставобранитељи су настојали да путем „Новина” прошире уверење како Порта, и поред пуног уважавања права Русије, као „покровитељице Србије”, не намерава да попусти и приклони се руском захтеву за понављањем избора српског кнеза²⁷. Наглашавано је да она у оваквим ставовима има подршку енглеске, аустријске и француске владе, при чему

16 СНН, бр. 80, 15.X 1842, 324–325.

17 Исто, 325.

18 Исто.

19 В. Ј. Вучковић, *Српска криза у Источном питњу (1842–1843)*, Београд 1957, 49.

20 У напорима да поправе односе, уставобранитељи су од момента образовања своје привремене владе у више наврата покушавали да успоставе непосредан додир са руском владом, пошто руски представници у Србији и на Порти нису прихватали никакве дипломатске контакте. Писма која је, тим поводом, кнез Александар упутио руској влади, враћена су неотворена.

21 Никола Ливен, барон, руски изасланник у Србији.

22 Види: В. Ј. Вучковић, нав. дело, 71–75.

23 СНН бр. 91, 22.XI 1842, 373, овако су описале Ливенов прелазак

у Србију: „По бављењу свом у Земуну, данас је исти Г. Барон Ливен, праћен и дочекан од Паше пунцјавом неколико топова, препловио у Београд, од када ће пут у Цариград предузети.”

24 Ђамил-паша, заповедник београдске тврђаве у периоду 1840–1843. године.

25 Гроф Карло Неселроде, министар иностраних послова Русије (1816–1856).

26 СНН, бр. 95, 10.XII 1842, 388. Павловић се није устручавао да објави чак и вест о руском прихватању затеченог стања у Србији, на шта Русија није ни помишљала: „Гласови, који нија мање сумњи неподлеже, јављају, да је како обстојеће Правленије тако и Књаз Сербије Карађорђевић несамо од свога двора, но и од покровитељице Русије признат, и стање садашње (*status quo*) у Сербији од свију дворова одобрено”. (СНН, бр. 101, 31.XII 1842, 412).

27 На пример: СНН, бр. 8, 28.I 1843, 31; СНН, бр. 17, 28.II 1843, 66.

је инсистирано на тврђни да су велике силе постигле пуну сагласност²⁸. Наравно, то је био само маневар којим се заобилазило изношење правог стања у којем се налазила Србија, као и одраз неостварених жеља тадашњих српских власти²⁹. Енглеска је, сећајући се својих дипломатских неуспеха у претходном периоду, показала велику резервисаност, и оклевала да изнесе сопствено виђење разрешења насталих проблема. Француска и Аустрија су, трудећи се да међусобно усклађују потезе својих влада, упркос обостране жеље да спрече даље ширење руског утицаја на подручју Балкана, ипак у појединим моментима показивале склоност ка попуштању захтевима Русије, чиме су испољиле несталност и постале предмет критике на страницама „Новина”³⁰. Кад већ помињемо ставове појединих сила према кризи у Србији, насталој превратом 1842. године, потребно је нагласити да писање „Новина” у овом периоду одликују бројне али неусаглашене вести. Тешко је тачно установити који су стварни разлози оваквог писања – да ли су у питању само противречне вести које су пристизале уредништву, као последица неодређених и колебљивих ставова сила, или је основни узрок збуњености и дезоријентисаности уредништва „Новина” настао услед недостатка правовремених упутстава из Србије, како о основним смерницама, тако и о избору и начину приказивања новости које су се смењивале великим брзином.

Кампања „Сербских народних новина” уперана против руске политike према Србији по-примила је веће разmere почетком 1843. године. У то време у њима су се често појављивале читаве дипломатске расправе, чији је основни за-

28 СНН, бр. 100, 27.XII 1842, 409; СНН, бр. 1/2, 7.I 1843, 6; СНН, бр. 7, 24.I 1843, 27; СНН, бр. 17, 28.II 1843, 66; СНН, бр. 19, 7.III 1843, 75. Притом, ни на једном месту није споменуто да је право покровитељства над Србијом имала само Русија, а не све европске сile заједно.

29 Колико су уставобраније мало веровали у стварну подршку сила у дипломатској борби са Русијом јасно казују речи Стевана Петровића Книћанина, изговорене на скupштини, одржаној 12.I 1843. године у Крагујевцу: „Верујте, да све штогод имамо, имамо од Султана [...] а ни од кога другог. Шта више, и Шваба и Рус гледе да нас прогутају”. (Кнежева канцеларија – кнезу Михаилу, 28.I 1843, АС, ПО, XXIV, 5).

30 Види, на пример, писање СНН, бр. 99, 23.XII 1842, 405; СНН, бр. 3, 10.I 1843, 10; СНН, бр. 7, 24.I 1843, 27; СНН, бр. 24, 25.III 1843, 95; СНН, бр. 7, 23.I 1844, 28.

датак био критика руског става према Србији³¹. Као аутора већине ових текстова Нил Попов је означио Аврама Петронијевића³². У њима се оптужује Русија да жели да потчини Србију двојици царева – руском и турском, премда, како се наводи, једна иста земља „без узурпације [...] више Царева у једно време имати не може”³³. Аутор је сматрао да у Акерманској конвенцији и у Једренском миру никада није споменуто искључиво кнежевско право Милоша, него је само сачињен уговор по коме Срби могу сами себи да бирају кнеза, у шта Русија нема права да се меша³⁴. По његовом мишљењу, „покровитељство је заштита од туђег нападенија”, а пошто је „свака заштита неко добродејаније [...] оно се наметнути не може”, па зато „не може ниједна држава бити покровитељица Сербије дотле, док ју ова зато не замоли”³⁵. Због тога, осим у случајевима када би Порта нарушила права Срба добијена поменутим уговорима, и тиме увредила руски двор, Србија није обавезна да буде под вечитим покровитељством руског или ког другог двора. Из тих разлога, закључује писац наведеног текста, највероватније А. Петронијевић, Србија се у случају потребе не мора ослањати само на помоћ Русије, већ може тражити „заштиту ма код којег независног Двора”³⁶. Већина ових и сличних написа, чије се ауторство може приписати истој личности, настојала је да убеди читаоце да не постоји ниједан уговор по којем је Русији дато право да потврђује избор српског кнеза, те да је она то право једнострano и самовољно присвојила, вођена жељом да сачува доминантан утицај над Србијом, који је био уздрман последњом променом на престолу³⁷. Занимљиво је да су се напади у „Новинама” на руску владу јављали повремено, према потреби. Они су у највећој мери зависили од личних процена актуелне политичке ситуације самих

31 Види: СНН, бр. 4, 14.I 1843, 15–16; СНН, бр. 37, 13.V 1843, 145–146; СНН, бр. 38, 16.V 1843, 150–151; СНН, бр. 39, 20.V 1843, 155–156.

32 Нил Попов, нав. дело, св. 3, 178.

33 СНН, бр. 4, 14.I 1843, 15.

34 Исто.

35 Исто.

36 СНН, бр. 4, 14.I 1843, 16.

37 СНН, бр. 29, 15.IV 1843, 115; СНН, бр. 37, 13.V 1843, 146.

уставобранитељских првака, али и од препорука које су стизале од турске дипломатије у Цариграду³⁸.

Први месеци 1843. године били су време великог искушења за нову власт у Србији. Обреновићи су улагали велике напоре с намером да подгреју унутрашње сукобе међу „уставовцима“ и изазову немире, како би дестабилизовали политичке противнике и повратили власт у земљи. У томе су имали снажну подршку Русије, која је у њиховом повратку на власт видела најбржи начин рехабилитације свог пољуљаног угледа³⁹. Уставобранитељи су били у потпуности свесни тежине ситуације у којој су се нашли, па су чинили све што је било у њиховој моћи да предупреде избијање побуна⁴⁰. Међутим, криза у Србији досегла је врхунац тек половином априла 1843. године, када је Порта, подлегавши притиску Русије, пристала на њен захтев да се понови избор српског кнеза⁴¹. Извештавајући о најновијој одлуци Порте, Павловић је подвлачио како је суштина захтева Русије у томе да се избори за кнеза Србије обаве на легалан начин, а да она не подржава поновну промену династије⁴². Инсистирање руске владе на понављању избора изазвало је незадовољство и огорчење

38 „Сад пак нити ко узима Русију у уста, нити који псује Г. Вашченка, јер је писала Порта Ч. Ђамил-паши, да се ни који не покуси против Русије и њеног Генерал-Консула никакво противно слово изрећи“. (Јован Станковић – кнезу Михаилу, 3.IV 1843, АС, ПО, XXIV, 72).

39 И сами уставобранитељи јасно су сагледавали овај проблем: „И ми мислимо, да Русија само онда моћи ће у својим жељама успети, ако би Обреновићи успели у Сербији буну подићи, али ми на ово врло добро пазимо и надамо се да ћемо свако покушаније ласно осуетити моћи“. (Стојан Симић – Теодору Павловићу, 20.III 1843, РОМС, бр. 3.349).

40 „Ника Адамовић [...] казао ми је, да је био јуче код Вучића, Петронијевића и Алексе Јанковића, и да су му сва троица једногласно казали, да сеничега толико не боје, колико внутрење буне, коју Русија намерава произвести, и да живи умрште од страха, да Господину Вашченку не испадне за руком та Контра-Револуција, коју вели он у народу приуготовљава“. (Јован Станковић – кнезу Михаилу, 3.IV 1843, АС, ПО, XXIV, 72).

41 В. Ј. Вучковић, нав. дело, 89–91. Види и РОМС, бр. 3.354.

42 Кратак преглед суштине садржаја већине информација у „Новинама“ о ставу руске дипломатије лепо се може видети у извештају СНН, бр. 57, 18.VII 1843, 226: „Русија у свободно бирање Сербијског народа утицати неће, народ има право свободног бирања; Цару је русиском казано било, да први избор Књаза Александра није дело целог народа, него само једне партаје, и само је тога ради Русија [...] повторитељно бирање искала“. Види и: СНН, бр. 31, 22.IV 1843, 123; СНН, бр. 32, 25. IV 1843, 126; СНН, бр. 40, 23.V 1843, 159; СНН, бр. 41, 27.V 1843, 163–164.

међу присталицама уставобранитеља. Дописници „Новина“ јављали су о великом негодовању народа у Србији, који је доживео дубоко разочарање у Русију и њену дипломатију. Наговештавана је и могућност снажног отпора народа постављеним захтевима⁴³. Такође, указивано је да је неумесно да руска влада у спровођењу своје политике према Србији пореди Србију и Влашку; да између ове две кнежевине постоји велика разлика, јер је Србија мачем и сопственом крвљу извојевала своја права, док је Влашка до њих дошла руском милошћу⁴⁴. „Пак ако је Русија што на ползу Сербије и чинила, она је то по дужности као Сербије сојузница за учињене јој жертве чинила“⁴⁵. Стога, подвлачио је дописник, „ако јој сад Русија мира и напредка жели, она заиста ће избећи прилику, која би народ до колебања довести морала“⁴⁶. Он је изнео и своје виђење руско-српских односа у том моменту: „Русија, гледајући на њену политику, втеченије и изгледе, никад није била у горем положенију“⁴⁷. Критика, далеко ређа, али не и блажа, на страницама „Новина“ је упућивана и Порти због њеног попустљивог става према Русији и њеним захтевима: „...Диван ништа друго не зна радити, него оно извршавати, што му Русија саветује, или боље рећи, заповеда...“⁴⁸. Павловић није штедео ни европску дипломатију, којој је замерао на великој пасивности и незаинтересованости⁴⁹.

43 „Русија тврдо при том остаје, да се нови избор предузме; али хоћeli се моћи србски народ тако заборавити и понизити, свој једногласни избор порече, то је друго питање“. (СНН, бр. 32, 25. IV 1843, 127); „Но само се бојим да Русија оваквим поступком [...] неогорчи народ србски против себе“. (СНН, бр. 36, 9.V 1843, 142).

44 СНН, бр. 39, 20.V 1843, 155.

45 СНН, бр. 39, 20.V 1843, 156.

46 Исто.

47 СНН, бр. 42, 30.V 1843, 167.

48 СНН, бр. 54, 8.VII 1843, 214. Сличну оцену руско-турских односа око кризе у Србији донеле су и СНН, бр. 42, 30.V 1843, 167: „Већа компромисија њеног правитељствујућег права, веће пониженије и паденије не може се помислити, него што је ово било, које је овом приликом Порта поднела“. О огорчењу уставобранитеља због државља Порте види писмо Илије Јарашанина упућено Вучићу и Петронијевићу октобра 1843. године. (Г. Јакшић, *Преписка Илије Јарашанина, 1/1839–1849/*, САНУ, Грађа, књига II, Историјски институт, књига 2, Београд 1950, 46–48).

49 „У прочем [у Србији] свуд је мир, свуд је задовољство, Покровитељица пак неће да је тако, а Европа мудрује и нутри, па ће тек после викати, како је се Рус осилио и како је втеченије добио у подунавским провинцијама“. (СНН, бр. 61, 1.VIII 1843, 243); „На велику би срамоту иначе вештој Дипломацији деветнаестог столетија служило, кад она великородушни, мужествени и јунач-

Предочавао је опасност коју доноси такав однос према агресивној политици Русије, као што је могућност рађања „нове континенталне системе [...] под непосредственим русијским покровитељством”, која би угрозила интересе великих сила, а пре свих Енглеске⁵⁰.

После поновљеног избора српског кнеза, одржаног 15. јуна 1843. године, уставобранитељи су доживели нови ударац. Русија, која је осетила да има још слободног простора за додатне притиске, поставила је нови услов, чије испуњење је требало да претходи признавању Александра Карађорђевића за кнеза, а самим тим и стварном прихватању новог стања у Србији. Претећи да ће употребити силу, руска влада је тражила да двојица најистакнутијих личности новог режима, Тома Вучић-Перишић и Аврам Петронијевић, напусте Србију⁵¹. Пошто ниједна од заинтересованих сила није показала жељу да се супротстави новим захтевима Русије⁵², Порта их је усвојила без много противљења⁵³.

Постојало је неколико разлога за непријатељско држање Русије према уставобранитељима. Поред већ поменутог преврата који је изведен у Србији без њеног знања, чиме јој је угрожен престиж, Русија је, нарочито у периоду до долaska Ливена у Београд, стекла уверење да је освајањем власти од стране уставобранитеља Порта значајно ојачала своје позиције у Србији. Током времена, највероватније захваљујући пристиглим Ливеновим извештајима, слика коју је руска влада имала о уставобранитељском туркофилству прилично је ублажена. Међутим,

ки Србски народ из мреже плеткарења са моћним 'тако хоћу' ослободити не би умела". (СНН, бр. 60, 29.VII 1843, 238).

50 Исто.

51 „Двадцато тисућњи корпус стоји у Мохилеву и чека заповести Государа његовог Императора, ако не би Србији њега послушали и бранитеље своје и руководитеље Вучића и Петронијевића из Сербије удал[ј]или!”. (СНН, бр. 61, 1.VIII 1843, 243). Види: В. Ј. Вучковић, нав. дело, 115–122.

52 Види: СНН, бр. 62, 5.VIII 1843, 247; СНН, бр. 65, 15.VIII 1843, 259; СНН, бр. 69, 28.VIII 1843, 274.

53 Атанасије Николић се у својој аутобиографији сећа тог времена. Он је, пре одлазак Вучића и Петронијевића у изгнанство, био послат у Јагодину да тамо тајно прими препоруку Француске од њеног конзула Кодрике, о понашању будућих изгнаника: „Он [Кодрика] ми саопшти, да влада французска није у стању на пут стати захтевањима Русије, и по томе да они не очекују никакве помоћи од Француске и у своме питању да раде како знају...” (АСАНУ, број 7.380/32).

нова напетост у односима Русије и Србије настала је после објављивања вести у Аугсбуршким општим новинама („Augsburger Allgemeine Zeitung“)⁵⁴, која је говорила о антирусском раду српске владе. Дописник из Лондона јавио је о мисији Димитрија Црнобарца⁵⁵ у Паризу, где је он, као изасланик српске владе, водио разговоре са кнезом Адамом Чарториским, вођом пољске емиграције⁵⁶. Руску владу додатно је огорчило обавештење које је добио њен амбасадор у Цариграду, Бутењев⁵⁷, о боравку пољског агента Леноара⁵⁸ у Београду, као и пристигли подаци о целокупној тајној сарадњи уставобранитеља са пољском емиграцијом, започетој још 1841. године, за време боравка Вучића и Петронијевића, као емиграната, у турској престоници⁵⁹. Уочивши колико је све то разгневило Русију, врх „уставоваца“ порицао је сваку везу са пољском емиграцијом, трудећи се да увери руског императора у своју оданост „сили покровитељици“.

Павловић, међутим, посветио је изненађујуће мало пажње проблему односа уставобранитеља са пољском емиграцијом. Он је, тек узгред, као да се ради о беззначајном питању, пренео вест о демантију Црнобарца, који је свој боравак у Паризу правдао похађањем предавања „јуридично-политичких наука“⁶⁰. Нису у потпуности

54 Вест се појавила у броју од 11.III 1843. године.

55 Димитрије Црнобарц (1818–1872), правник, политичар, министар правде и просвете, члан Државног савета.

56 Један од основних циљева пољске емиграције био је стварање независне Пољске, што је подразумевало рушење Руске империје. Више о циљевима и делатности пољске емиграције, као и о њеној сарадњи са уставобранитељима види код: Н. Попов, нав. дело, св. 3, 179–181; Д. Страњаковић, *Влада уставобранитеља 1842–1843*, Београд 1932, 31–34; Исти, *Вучићева буна*, 151–156; В. Ј. Вучковић, нав. дело, 96–110; Р. Љуштић, *Књига о начертанију, национални и државни програм Кнежевине Србије (1844)*, Београд 1993, 64–72; Ђорђе Живановић, *Срби и Пољска књижевност (1800–1871)*, Београд 1941, 61–69.

57 Гроф Аполинарије Бутењев, руски амбасадор у Цариграду (1831–1843).

58 Лудвиг Звјерковски, пуковник, агент пољске емиграције, познат као др Леноар.

59 Ђ. Живановић, нав. дело, 66–68. Русија је, као уосталом и Аустрија, од самог почетка акције Чарториског на Балкану, а поготово од оснивања подагенције у Београду, октобра 1843. године, (за агента је одређен Фрањо Зах, који је био потчињен агенцији у Цариграду) била упозната са присуством и активношћу његових сарадника. (Љубомир Дурковић-Јакшић, Србијанско-црногорска сарадња /1830–1851/, Београд 1957, 65).

60 СНН, бр. 22, 18.III 1843, 87. У моменту када је очекиван позитиван одговор на молбу уставобранитеља да се одобри повратак у Србију Вучићу и Петронијевићу, Павловић је у СНН, бр. 58, 23.VII 1844, 231, скидајући одговорност са ове двојице, писао:

јасни мотиви оваквог његовог понашања. Можда једноставно није разумео важност демантовања ових оптужби, или је то било смишљено игнорисање проблема, са намером да у јавности покаже како су поменуте оптужбе маргиналног значаја, и на тај начин превазиђе насталу ситуација. Ипак, највероватније је да је дошло до раскорака у деловању уставобранитеља и Павловића⁶¹. Да су се сличне ситуације догађале, можемо се, између осталог, уверити и на основу писма Алексе Симића⁶² Теодору Павловићу, упућеног децембра 1843. године⁶³. Непосредан повод његовог обраћању Павловићу били су текстови у „Новинама“ уперени против Данилевског, новопостављеног руског конзула у Београду⁶⁴, и руске политике према Србији. У писму Симић је саветовао Павловића да не објављује вести о наводном мешању Данилевског у административне послове Србије⁶⁵, и друге, сличне вести, пошто оне, поред тога што не одговарају истини, наносе велику штету српској влади и отежавају јој већ и онако сложене односе са Русијом. Зато му, у складу са новонасталом ситуацијом и потребом уставобранитеља за добним односима са Русијом, на крају писма поручује: „Видим да он [Данилевски] жели, да ваше новине не вичу на Рузе, ако и[х] хвалити нећеду. Ја пак с моје стране желио би[х] то исто, па ако

...којекаква потварања на њи, да у сојузу с не знам каквим пољачким емигрантима, и ти Боже знаш, шта је злоба и интрига против њи изнашла. Види свако, да су гола измишљенија, које код паметни људи никако места имати не могу.“

61 По мишљењу Ђ. Живановића, (Срби и Пољска књижевност, 78–79) Павловић није био одушевљен сарадњом уставобранитеља са пољском емиграцијом. Могуће је да је он, управо из тих разлога, избегавао да износи сопствене оцене и ставове, како би избегао неспоразуме са владом у Србији, коју је, иначе, у већини осталих ситуација, безрезервно подржавао.

62 Симић Алекса, истакнути уставобранитељ, српски дипломатски представник у Цариграду (1842–43), председник владе (1843–44). Рођени брат Стојана Симића, председника Савета. Симићи су, по пореклу, били Срби из Аустрије.

63 РОМС, бр. 3.279.

64 Данилевски, пуковник, руски генерални конзул у Београду (1843–1849).

65 „Г. Данилевском било је жао на тај артикул ваши новина, а да није истинит то можете мени веровати. [...] Њему беше жао на вас што такови артикул стоји у вашим новинама, и може бити да сумња и на данашње правительство, да вам оно такове доставља. Ја сам га уверавао да, нити сте ви тому криви, нити српско правительство такове вама доставља, но да су то артикуларне кореспонденције и мненија ваши кореспондентата“. (РОМС, бр. 3.279).

не у свему во обште, а оно барем у признанију Србије; јербо је нама сад нуждно наставити с њима старо пријатељство, будући нам могу много олакшати послове. Њи[х]ова је система свакда држати се с правитељством, зато су нам у прошасто време и били непријатељи. Сад су нам обаче по самој тој системи пријатељи, и да не мешамо у то да они нас боље уважавају и љубе него бивше правитељство. Дакле Србска полза изискује да штедите Рузе и ја вас зато молим исте ползе ради, и надам се да ми нећете одрећи⁶⁶. Свакако да оваква неусплаћеност Павловића и уставобранитеља није била честа, и, што је још значајније, није битније утицала на свеукупан успех пропагандне делатности српских власти.

До побољшања односа Русије и Србије дошло је после низа неуспелих покушаја Обреновића да, током 1844. године, оборе режим уставобранитеља. Најзначајније су биле тзв. Смедеревска⁶⁷ (почетком јануара 1844. године) и Катанска буна⁶⁸ (крајем септембра исте године). Оне су организоване уз подршку кнеза Милоша и Русије, која је настојала да обезглави власт у Србији и на тај начин створи услове за повратак њој оданих људи на власт⁶⁹. Међутим, по угашењу

66 Исто.

67 У то време уставобранитељске власти откриле су заверу обреновићеваца, која је од савременика назvana Смедеревска или Рајовићева буна, пошто је водећу улогу у њој имао бивши министар кнеза Михаила, Цветко Рајовић. Он је заверенике придојио уверавањима о обећаној руској помоћи. Ухваћени завереници одведени су у Крагујевац, где је, захваљујући ангажовању руског конзула, изречено само 35 смртних казни, док су остale замењене доживотном робијом. (види: Ј. Милићевић, Историја Катанске буне, 274–279; В. Ј. Вучковић, нав. дело, 129–131).

68 Уз богату материјалну помоћ кнеза Милоша, ватрени обреновићевац Стојан Јовановић-Цукић подигао је буну у Србији са аустријске територије, а уз подршку власти у Монархији. Добивши неограничена овлашћења од кнеза Александра, Вучић је успео да угости Катанску буну. Све катане (сем једног, помилованог од стране Кнеза) биле су осуђене на смрт, док су њихови саучесници кажњени батинајем. Иако је трајала само неколико дана, буна је захватила широко подручје и тиме показала уставобранитељима колика им опасност прети од Обреновића и њихових присталица. (Ј. Милићевић, нав. дело, 285–311).

69 Илија Гарашанин није ни најмање сумњао у умешаност Русије у припреме ових буна. Тако је он фебруара 1844. године, по завршетку неуспеле Смедеревске буне, писао Петронијевићу и Вучићу-Перишићу: „Да је ово све масло Русије, никаквој сумњије не подлежи [...] буна је управљена највише у ползу Мијајла Обреновића, осим овога при испитима показују: да их је Цветко највише на име Русија приволео, а највеће је доказатељство што је ономад дошао Књазу конзул Данилијевски и пошто му је најприје објавио да ће титулу Свјетлост добити, одма му рекне, да Цветка Рајовића нipoшто не погуби за његово преступленије,

побуне, трудећи се да прикрије праве симпатије своје владе, Данилевски је чак подржао захтев српских власти упућен смедеревском паши, да преда све побуњенике који су уточиште потражили у смедеревском граду⁷⁰.

Пошто покушаји свргавања кнеза Александра и уставобранитеља нису успели, руска влада је погазила дату реч и продужила изгнанство Вучићу и Петронијевићу, у нади да ће акцијама друге врсте остварити своју замисао. Павловић није пропустио да у „Новинама“ осуди дволично држање Русије, док је даљи боравак Данилевског у Србији означио у потпуности непожељним⁷¹.

Тек је крајем 1844. и почетком 1845. године започето стабилизовање односа уставобранитеља и руске владе. Оно је, готово симболично, обележено дозволом Русије двојици уставобранитељских вођа да се врате у земљу, крајем августа 1844. године⁷².

Попуштањем напетости у односима између Русије и Србије смањује се и учесталост писања у „Сербским народним новинама“ о овоме проблему. Половином 1845. године, написи о спољној политици готово да нестају. До престанка излажења листа појављивали су се веома ретко, и то само да би нагласили међусобно разумевање Петрограда и Београда. Један од таквих примера је и вест да је руски цар одликовао орденом Св. Ане првог реда кнеза Александра Карађорђевића⁷³. Иако руска влада и поред до-

јер ће тим највеће негодованије на себе навући од Государа Императора“. (Г. Јакшић, нав. дело, 73).

70 СНН, бр. 4, 13.I 1844, 14, јавиле су о реаговању руског конзула: „Г. Данилевски је пак од своје стране такође изјавио, да ће и он своје сообраћеније с Пашом одма укинути, ако злочинце не изда“. Непуна два месеца касније, из руске престонице стигла је вест да је руски цар доделио титулу „његова светлост“ кнезу Александру. (види: СНН, бр. 19, 5.III 1844, 74; СНН, бр. 20, 9.III 1844, 79). У исто време вршен је притисак на Кнеза да ублажи казне присталицама Русије који су учествовали у Смедеревској буни.

71 „Будући да је поред свију најпоузданiji уверавања од стране русијског Конзула Г. Данилевског, опет из Петрограда у смотренiju повратка Г. Вучића и Петронијевића неповољно решење дошло, постало је положаје Г. Данилевског врло непријатним, и поверије, које је досад притежавао, врlo је повређено“. (СНН, бр. 57, 20.VII 1844, 227).

72 СНН, бр. 66, 29. VIII 1844, 262.

73 „Њег. Величество император и самодржац сверосијски, наш свемилостивијши покровитељ, государ Николај I благоволио је Њег. Светлости господару и Књазу нашему Александру Караджорђевићу даровати орден св. Ане првог степена [...] Овај до-

деле ордена није помишљала да промени своје резервисано држање према Кнезу, ово одликовање донело је самом Кнезу и уставобранитељима у целини велике користи за учвршћивање положаја у земљи⁷⁴. За опстанак „уставоваца“ то је било од изузетне важности, с обзиром на њихову унутрашњу подељеност на туркофилску и русофилску струју, и на, у почетку прикривени, а потом отворени сукоб кнеза Александра и Вучића, што је у великој мери дестабилизовало власт у земљи и ослабило њихове преговарачке позиције на међународном плану.

др Петар В. Костић

гајај нама свима је у толико више мио, што њиме можемо оборити све лажне гласове, да Сербије покровитељ није задовољан са новим стањем земље ове“. (СНН, бр. 80, 10.X 1846, 318–319); „Аустрије наклоност и Русије све веће поверење и приврженост књазу и правитељству види се да са сваким даном расти и растиће све више“. (СНН, бр. 74, 19.IX 1846, 295).

74 Д. Страњаковић, Влада уставобранитеља 1842–1853, 98–99.